

Excellentie, zeer geachte dames en heren burgemeesters van ons land,

Het schijnt niet goed te gaan met ons vertrouwen in de overheid. Dat kan niemand zijn ontgaan. Het meest dramatisch vond ik wel het nieuwsbericht dat het vertrouwen in de landelijke overheid in één jaar tijd van bijna 70% was gezakt naar 30%. Dertig procent. Het vertrouwen in de lokale overheid is structureel hoger maar werkt volgens het trap op, trap af principe. Ook dat had een forse beweging laten zien.

Ok, het was een coronajaar geweest, maar om dan te landen in de conclusie dat we nota bene de *farmaceutische industrie* méér vertrouwen dan de overheid, dat is dan toch ook wel weer opmerkelijk. Toevallig kende ik één van de onderzoekers en die heb ik meteen gebeld. Klopt dit echt, vroeg ik? Maar die verzekerde mij dat het geen meetfouten waren. We hebben het er dus mee te doen: dit zijn de cijfers.

Maar we moeten oppassen bij de interpretatie ervan. Allereerst, en dit punt heb ik van de Belgische psychiater Damiaan Denys: het evolutionaire succes van de mens is zijn vermogen tot voorspellen. Dat kunnen wij beter dan welke andere apensoort dan ook en daarom staan wij hier en slingert de rest nog een beetje door het bos. Maar deze evolutionaire afhankelijkheid van ons vermogen tot voorspellen maakt ons ook letterlijk verslaafd aan controle. Wij zoeken immers voorspelbaarheid. Denys illustreert dat met de McDonalds. Die verkopen controle. Die maken niet de beste hamburgers, die maken overal dezelfde hamburgers. Je wéét wat je daar waar ook ter wereld krijgt. En daar gaan wij mensen heel goed op.

Doordat ons brein zo werkt, kijken wij dus eigenlijk nooit naar hoe het nu gaat, maar zijn wij gefocust op hoe zeker het is dat het goed met ons zal blijven gaan. In een situatie van grote welvaart (het gaat beter met ons dan ooit) én met grote onzekerheid, raken we dus massaal van de leg. Volgens Denys verklaart dit de paradox dat we enerzijds bij de gelukkigste en welvarendste volken ter wereld horen, maar ook bij de meest depressieve. Tegen deze achtergrond staan, wat mij betreft, de nieuwsberichten met de wild uitslaande indicatoren over het vertrouwen in de overheid. We kunnen heel slecht tegen de onzekerheid.

Misschien verklaart dit trouwens wel waarom we pillenboeren meer vertrouwen dan onze ministers. De farmaceutische industrie heeft het vaccin geleverd en daar miljarden aan verdiend, maar dat is precies wat we konden voorspellen. De overheid zien we als een ultieme collectieve verzekering die onze bestaanszekerheid garandeert, *whatever it takes*. Als die dat niet kan beloven maar in plaats daarvan actief communiceert dat elke urgente opgave een crisis is, dan ontnemt ons dat ons voorspellend vermogen. En daar worden wij mensen dus extreem humeurig van.

Het tweede punt dat ik wil maken over de interpretatie van de lage vertrouwenscijfers in de overheid leerde ik van helaas overleden Willem Brethouwer, de creatief directeur van MarketResponse. Dat is een bedrijf uit Amersfoort dat voor grote wereldmerken kennis over de mening van consumenten verzamelt. Hij zette zich destijds belangeloos doch vol in voor het onderzoek naar G1000-burgertoppen en daarom noem ik hier met respect zijn naam en dat van zijn geesteskindje. Grote bedrijven hebben heel veel geld over om betrouwbare kennis te verzamelen over wat consumenten van hun merken vinden. En die kennis kon Willem leveren omdat hij niet naar meningen vroeg, maar naar ervaringen. 'Vraag je om iemands

mening,' zei hij, 'dan krijg je eigenlijk altijd de mening te horen die ondervraagde persoon het laatst heeft gehoord. Er zijn gewoon maar heel weinig mensen met een originele mening. Als je betrouwbare kennis over iemands opvattingen wil verzamelen, dan moet je niet vragen naar iemands mening, maar naar iemands ervaring. Ervaringen zijn altijd waar. Je komt dus niet zoveel te weten als je vraagt naar iemands mening over het veiligheidsbeleid, je moet vragen wanneer iemand zich waar voor het laatst onveilig heeft gevoeld.'

In redelijk wat van de onderzoeken die onder de alarmerende nieuwsberichten over de lage vertrouwenscijfers in de overheid liggen, kwam ik toch vooral meningen tegen gekomen. Meer of minder, geheel niet of geheel wel eens met de volgende stelling. Daarmee wil ik niet opinieonderzoek diskwalificeren, maar ik wil vooral markeren dat het is wat het claimt: *opinie*onderzoek. En ja, het humeur in het land is niet best op dit moment. Maar dat zal iedereen wel beamen. Er zit op veel plekken veel chagrijn. Dat merk je bijvoorbeeld in de terugloop van het animo voor publieke ambten. Topambtenaren hebben minder zin in nog een rondje, hoor ik, en ook het aantal sollicitaties voor burgemeestersposten neemt af. De opkomst voor de gemeenteraadsverkiezingen daalt. De bruine rattenvangers op rechts keren zich steeds openlijker tegen het parlementaire stelsel. Er is dus wel wat aan de hand, al was het maar omdat het maatschappelijk humeur het optrekkend vocht van de instituties is.

Maar de toch revolutionaire suggestie dat 70% van een andere overheid droomt, is van een andere orde. Uit onderzoek blijkt niet dat iedereen die thuis blijft bij de gemeenteraadsverkiezingen, ook vindt dat de gemeente er in het geheel niet is voor mensen zoals zij. Een deel vindt dat, maar ander deel niet. Verreweg de meeste regels worden nog gewoon door verreweg de meeste mensen uit vrije wil gevolgd. De legitimiteit van de rechtsorde is niet in het geding. En ook de harde cijfers over de gezagsondermijnende incidenten laten gelukkig niet eenduidig een ongekende stijging zien, begreep ik van een lector van de politieacademie. Overigens wordt het geweld tegen gezagsdragers wel heftiger en onvoorspelbaarder. De *impact* voor degenen die het raakt wordt dus wel groter en er is geen enkele reden om daar luchtig over te doen.

Maar wat mij betreft maken we wel een onderscheid tussen 1) een chagrijnig humeur in de samenleving, 2) het afhaken in politieke zin in het democratisch proces en 3) het wegvallen van de legitimiteit van de rechtsorde. Je kunt er gradaties van wantrouwen in de overheid in lezen, en ze liggen wellicht in elkaars verlengde, maar het blijven toch echt verschillende dingen. Gelukkig maar zou ik willen zeggen.

Wat kunnen burgemeesters doen om het vertrouwen in de overheid te verstevigen? Dat was de vraag waarmee ik op dit podium werd uitgenodigd. Voor zover het wantrouwen in de overheid wordt veroorzaakt door de onzekerheid van een gestresste apensoort die moet accepteren dat de bomen inderdaad niet tot in de hemel groeien, valt er niet zoveel te doen. Zelfs burgemeesters kunnen niet de zekerheid bieden dat alles bij het oude blijft. De depressieve gevoelens die daar het gevolg van zijn, vormen een collectief psychologisch probleem. Burgemeesters kunnen die angst alleen spiegelen met hoop.

Maar er nog andere factoren van invloed op het vertrouwen in de overheid, zeker als we dat breder opvatten dan alleen het chagrijn over de onzekerheid van de toekomst. Ik vond in onderzoeken die proberen te verklaren waarom de ene gemeente beter wordt vertrouwd dan de andere en in verklaringen waarom in bepaalde delen van het land het vertrouwen hoger is

dan in andere, twee factoren die met name relevant zijn voor burgemeesters: concrete ervaringen met en beeldvorming/zichtbaarheid van de overheid. Ik zal dat op drie manieren uitwerken.

De Nijmeegse burgemeesterszoon en staatsrechtgeleerde Kortmann, begon zijn bespiegeling over de zin van decentralisatie ooit snedig: 'De mens, de burger heeft behoefte aan de reële aanwezigheid van zijn bestuurders. Hij moet hen kunnen toejuichen, aanraken en uitschelden.' Tegenwoordig zeggen we iets vriendelijker: menselijke maat, menselijk gezicht. Maar het is hetzelfde: openbaar gezag dat ultiem democratisch wordt uitgeoefend. Ambtsdragers die het

leef en de vaardigheid hebben om zich letterlijk zelf in het hart van de storm te begeven. Niet iedereen kan dat, niet iedereen durft dat. Maar er zitten inspirerende voorbeelden in de zaal die rechtstreeks aangrijpen op wat vertrouwen in de overheid genereert: responsiviteit en beeldvorming. Waarbij responsiviteit zeker niet hetzelfde is als gelijk geven. Maar wel erop af. En in de ogen kijken.

Het tweede punt waarop het ontwerp van het Huis van Thorbecke aansluit op de factoren die vertrouwen in de overheid genereren is het streven naar overlap tussen staat en samenleving. Nabijheid door kleinschaligheid. Er is stevig bewijs voor de stelling dat in kleinschalige maatschappelijke verbanden de onderlinge vertrouwensrelaties sterker zijn en het institutioneel vertrouwen groter. Dat sluit aan bij het ideaal dat gemeente en gemeenschap een zekere overlap met elkaar vertonen. Dan krijg je dat, zoals de grote gemeenterechtman Alfons Dölle dat omschreef, de gemeente de enige overheid waarvan burgers gaan protesteren als die wordt afgeschaft.

Maar het is niet zo zinvol om nu te gaan romantiseren over kleinschaligheid. Of over gemeenschappen. Die zijn immers zelden voor iedereen even warm. Thorbecke wist dat overigens zelf als geen ander. En de eerste grote golf gemeentelijke herindelingen was feitelijk van hem omdat hij ingreep in alle gemeenten waar minder dan 25 kiesgerechtigde burgers zouden zijn. Dus hoe waar het ook moge zijn dat democratie puurder wordt van kleinschaligheid, hij wordt weerbaarder van grootschaligheid. Niet alleen omdat in kleine netwerken de competitie voor publieke ambten kan wegvallen of het netwerk kan vastklikken in een vorm van corruptie, maar ook omdat de ondermijning steeds onbeschaamder wordt.

Simpelweg pleiten voor een romantisch warme vorm van kleinschaligheid schiet dus niet op. Maar er zitten meer kanten aan dit verhaal. Bestuurlijk opschalen is één ding. Het feitelijk terugtrekken van de zichtbare overheid uit de publieke ruimte is een ander. In die zin is het niet zonder betekenis dat het vertrouwen in de overheid op sommige plekken harder daalt dan op andere plekken. Onderzoekers zien met name daar waar je nauwelijks iets meer van de overheid merkt het vertrouwen daalt.

Dat laat zich goed illustreren aan de hand van de vrijwillige brandweer, het ultieme voorbeeld van hoe Thorbecke zijn huis wilde inrichten: taken en bevoegdheden bij maatschappelijke verbanden beleggen. De ultieme manier om het vertrouwen in de overheid te laten aansluiten op het vertrouwen in elkaar. De overheid, dat zijn wij. Cijfers laten bijvoorbeeld zien dat het geweld tegen ambulancepersoneel hoger is dan het geweld tegen de brandweer. Terwijl ze allebei komen helpen. De wetenschapper die daarop promoveerde kon andere verklaringen niet dwingend uitsluiten, zodat ik hier niet met wetenschappelijke zekerheid mag verkopen dat er een relatie is tussen geweldsincidenten en het vrijwillig karakter. Maar ik weet wel zeker dat de straf voor molesteren van een ambulancemedewerker voor mij alleen door justitie zou worden uitgedeeld terwijl geweld tegen een brandweerman bij ons in het dorp sociale verbanning zou zijn.

Een brandweerkazerne is op veel plaatsen nog de enige zichtbare aanwezigheid van de overheid. Er zijn nog ongeveer 1000 kazernes, tegen 345 functionerende gemeentehuizen en we koersen af op 184 volwaardige politiebureaus met 391 tijdelijke politiestations. Als de terugtrekkende overheid een belangrijke verklaring is voor het dalend vertrouwen in de overheid, is vanzelf duidelijk wat burgemeesters zouden kunnen doen om het vertrouwen in de overheid te behouden. Zeker als het om de brandweer gaat, spelen burgemeesters daarin een belangrijke bestuurlijke rol.

Maar het zit ook in kleine dingen: het bevorderen van de vitaliteit van de vrijwilligersvoorzieningen die er nog zijn. Ik heb mij het laatste jaar verdiept in de dynamiek van het soort vrijwilligheid waar de brandweer op berust. Dat is een fascinerende wereld. Essentieel voor een gezonde post is een gevoel van autonomie en erkenning. In die erkenning speelt u een belangrijke rol. Uw komst op hun zomerbarbecue en uw komst naar heftige incidenten midden in de nacht terwijl u eigenlijk geen piket heeft is letterlijk het cement in Thorbeckes huis.

Of andere kleine dingen. U ziet hier de naam van ons dorp op de autospuit staan. Op de zijkant staat het nummer van de veiligheidsregio en de post. 16-22 is Koudekerk aan den Rijn en dit is onze autospuit. U wist dat natuurlijk al, ik weet dat sinds kort. De brandweercommandant van Hollands Midden vertelde mij dat de namen op de voorkant eigenlijk inefficiënt zijn en dat een of andere klerk van een veiligheidsregio had uitgerekend dat je dat ook kunt weghalen waardoor de wagens makkelijker kunnen rouleren. Toevallig heeft de brandweercommandant van Hollands Midden een rood hart. Die heeft onmiddellijk door dat je dat dus juist niet moet doen. Niet alleen moet je nooit de band tussen een brandweerman en het materieel doorknippen, het raakt ook het hart van de erkenning en de autonomie.

Mijn punt is hier: het bestuur heeft een inherente neiging om taken te professionaliseren, centraliseren en te bureaucratiseren. Dat is logisch, dat is (letterlijk) bestuurskunde. Dus is

het zaak om actief te blijven opletten dat de maatschappelijke dynamiek binnen de uitvoering van de overheidstaken niet volledig opdroogt. Burgemeesters op het snijvlak van overheid en samenleving opereren, hebben hierin een uitgelezen positie.

Het derde en laatste punt waarop het ontwerp van het Huis van Thorbecke aansluit op de responsiviteit en beeldvorming als werkzame factoren van vertrouwen in de overheid. En dat is de positie van burgemeesters binnen het lokaal bestuur. Jullie zijn niet alleen het persoonlijk gezicht van het gezag naar buiten, zoals Lenferink was bij Benno L. maar ook het gezicht van de burger naar binnen toe, zoals Aboutaleb in Carnisse. Dat is letterlijke responsiviteit. 'Sinds hij hier loopt, merken we dat er wat gebeurt, las ik in de krant.'

In de huidige hippe termen van de ombudsman geformuleerd: de overheid heeft het burgerperspectief verwaarloosd. Het terugbrengen daarvan is een verantwoordelijkheid van iedereen, ook van burgemeesters. Daar zitten natuurlijk allemaal kanten aan, met name de verhouding met de andere lokale bestuursorganen. Maar voor zover er ruimte is en u zoekt naar mogelijkheden om iets aan het vertrouwen in de overheid te doen, telt alles.

Het nationale humeur zult u er niet meteen mee doen omslaan, maar de ultieme legitimiteit van het gezag, uiteindelijk de basis voor de rechtsorde, die is gebouwd op positieve ervaringen met de overheid waarvan u een belangrijk gezicht bent.

Ik dank u wel.